

АУТОРСКА ПОЕТИКА*

КЊИЖЕВНИК РАДОМИР ИВАНОВИЋ:

Друже Вешовићу,
Питање гласи:

Искусиво?

Р. ВЕШОВИЋ:

Каква планина непроходна од свега једне ријечи! Поред све своје једноставности, питање вуче, због обухватности, ка сложеном одговору, у овом случају - скромном.

Искуство? То су за мене факсимили рукописа, са оним многобројним прецртавањима и дописивањима, између редова и на маргини. Или ауторови цртежи: фигуре људи, лица, животиње, цвјетови, пејзажи, које писац и на тај начин жели да дочара или, једноставно, док смишља - црта. Шилер каже: "Права умјетничка тајна мајстора састоји се у томе што он материју потиरे обликом". Отприлике, додао бих, као што грнчар чини са глином. Искуство, то је по моме мишљењу - само дјело, есенција дјела, оног животног, покретачког у естетском.

Р. ИВАНОВИЋ:

И Ваше дјело је, да не заборавимо, обиман и сложен најор ка сублимацији, ујраво - искусиво.

---

* Разговор објављен у часопису "Мостови", "Портрет ствараоца", 23/1991.

Р. ВЕШОВИЋ:

Могу, што се тиче мене, одмах да признам да не спадам међу оне који се само "препусте" инспирацији. Пошто сам неких десетак и више година био новинар, "признајем": рукопис ми је најмање три пута пролазио кроз "машину". У тај појам, поред "tekне", технике, убраја се, наравно, образовање писаца, друштвено искуство, поглед на живот и умјетност, једном ријечју општа култура, чију улогу у развоју талента нико, разуман, не негира.

Рано сам запазио двије врсте ријечи: за чињење и за говорење, за причу. Оне прве су, у складу са неопходношћу из које су настајале - практичне, строге, стварне, тврде, голе. Налик на ток радње у једначини. Оне друге су - пуначке, вреле, миришљаве, шарене, за дочеке првичара, за испраћање сватова, за мимоилажења, за светковања... А то ме води и у сјећања: на гусле и гусларе, на сеоске "лонце", на прве књиге, на захвалност Влајку Пешићу, адвокату с Јастаћа, чија библиотека ми је помогла да се рано, већ у трећем основне, упознам са прозом Пушкина, Тургенева, Куприна. Ријеч је о једном ријетко племенитом, образованом човјеку, и такође о једној потресној судбини симпатизера комунизма. Кад сам му једном приликом пред Михаилом Лалићем поменуо име, Лалић је са тугом само закључио: остадосмо му дужни!

Ако је ријеч о мом, да кажем - искуству, оно се пробијало кроз велике тјескобе, унутрашње и спољашње, између реалних прилика, тј. редакцијских дневних захтјева и снова о великом читању и писању. Није добро ни кад се писац "прерано" изрекне и буде "прочитан" - плаћа цијену "неподобне истине". То се односи и на овај циклус*, објављен прије више од двије деценије.

А поред свега што рекох, што знам и што не знам, кад год се суочим са "фојем" чисте хартије, сваки пут се осјећам на почетку. А то значи и - пред новим искуством. И одиста, кад боље погледам, свака је пјесма, свака књига - посебна прича. И кад те ковитлац "теме" обузме, питање је колико ту помажу знања. А помажу, свакако, само посредно, с неке непознате стране. И најбоље је - тако, јер се уградило, срасло. И знања се ту морају степенovati - на она овлашна и на она присно усвојена. А онда питање: да ли знање пјева? Деси се да знање и заћути. Заћути, управо зато што се покрет утиска, идеје, мисли смирио, окончао се у сâмом осјећању "разрјешења" кроз сазнање.

У ствари, у тражењу ослона за одговор, ја, за све ово вријеме скривам своју збуњеност. Сам повод за Ваше питање обавезује ме да

* Ријеч је о десетак пјесама које је требало да се појаве у (истом) броју пљевалских "Мостова" са овим интервјуом.

будем што стварнији, да мислим првенствено на оно што се мени дешавало.

Двије такве цртице ми се издвајају и ја бих се на њима задржао. Прво се односи на настанак пјесме "Шта да кажем твојој мајци", посвећене мом палом другу и рођаку Рајку Јолићу, а друга је: о раду на прози "Колона и видици". То је књига о ратном путу Прве пролетерске бригаде, коју је критика сврставала у романсиране монографије, тачније у - стварносну прозу. То су, у ствари двије еклоге, похвале уредницима, њиховој подстицајној, чак стваралачкој улози у односу на аутора.

Ријеч је о мојим пријатељима: о пјеснику Душану Костићу, некада уреднику првог књижевног часописа у тек ослобођеној Југославији - "Младости" и касније "Савременика", и о пуковнику ЈНА, публицисту, Менсуру Сеферовићу, некадашњем уреднику Библиотеке о ратним бригадама у Издавачком одјељењу листа "Народна Армија".

Прва анегдота је ова.

Пјесма "Шта да кажем твојој мајци", односно, њена прва скица, настала је из једног потресног сусрета - као одушак. У њему се, мислим, збивала вишеслојна драма: не само сусрет са мајком палог друга, већ и оно што се не види у пјесми: успореност живота код нас послје педесете године, злослутни утисак да се нагло хладимо, да смо све мање - ми.

Пред својом кућом загрлила ме је добра Јована и плачући питала: - Ђе ми је син? Што ми се враћаш без Рајка? Што ће мени слобода без њега? Слобода је стигла твојој мајци, напунила јој њедра и очи... Шта да јој одговорим: крив си што си жив? Не. Кривица је много дубља. Она се односи на оно што се не извршава, онај зарок дат палима и живима.

Кад сам се од ње растао, грч у грлу није попуштао. На излазу из села, у Брђића клисури, сједох на камен, извадих нотес да се хартији изјадам. Не знам шта сам записивао, али, превладало је, мислим, то елегично, мелодија тужбалице.

Ради јасноће морам оvdје да напоменем: код мене се послје збирке "Вијорења" јавила "самокритика". Чак је било извјесне "жалости" на моје пријатеље, рецензенте: што ме не упозорише да то још погледам и причекам. И да су тако поступили, не зна се како бих реаговао. "Ипак, најбоље је кад пјесник сâм зријева!" - рекао мије Костић, кад му то једном поменух.

Та самокритика је промијенила мој однос према такозваном надахнућу. Остало је оно за мене и даље - "фокус" продорности, али и "стање" - сужене свијести: даје ми само "глину", сировину, за накнадно обликовање. Тако сам се понио и према запису о Рајку Јолићу.

Али, кад год бих се навратио, спотакао бих се о рефрен: "Како се стидим што сам жив! Откуд мени тај стид? Немоћан да разријешим

питање, а без снаге да стих избацити, сваки пут бих одустајао. Неколико година је то трајало. И можда бих, у једном трену, као и многе што сам, згужвао и поцијепало ту пјесму, да се нијесам једном, на Теразијама београдским, срео са Душаном Костићем. Са њиме ме од прије рата, уз стихове његове у "Младој култури", везивало и заједничко пријатељство са сјајним Крстом Бајићем. Послије позрава рече ми да у "Савременику" спремају број посвећен јубилеју битке на Сутјесци, и затражи од мене прилог. Кад му испричах невоље са овом пјесмом и дилему да ли да му је у таквом стању понудим, он рече да је можда она таква, и најбоља. Тако је та пјесма први пут угледала дана, дао јој је Костић пропусницу.

И сједеће "искуство" је са сличним, пријатним завршетком. Кад год их се сјетим, враћа ми се вјера у смисао писања, зажалим што то више нијесам чинио. Наравно, уз ризик који се подразумева.

Други случај се десио овако:

Сврати ми у канцеларију, тада потпуковник и уредник у "Народној Армији", Мостарац Менсур Сеферовић с предлогом, изнебуха, да за његову библиотеку о ратним бригадама напишем монографију о Првој пролетерској бригади. Рачунам, могло је то бити негдје 1965. године. Мада се идеја слагала са мојом везаношћу за ту Бригаду, бојао сам се да прихватим предлог, поготово што је он био донио и формулар уговора.

Одужење према својој Бригади замишљао сам другачије, не публицистички, већ првенствено - литерарно, у прози. У стиховима то су - "Вијорења". Некако изврдах, ту, потписивање уговора. Но, Менсур оде неубијеђен у моје разлоге. Пошто је његова редакција била у истој згради, у згради "Борбе", гдје и издавачко "Култура" (у којој сам уређивао "Библиотеку есеја"), убјеђивање се понављало. Разлоге за ту своју упорност налазио је у разним стварима, понајприје у неком мом предавању поводом Дана Армије.

Иако двоуман, попустих на крају. Тјешио сам се, испливаћу некако. Међутим, моју илузију да је рат ипак још свјеж у нама, и да оно што сам преживио - и знам, распала се на првом кораку. Од тих непосредних утисака једва истјерах неких шездесетак страница текста. Преостао ми је, као ослонац, Зборник "Прва пролетерска" у два тома, изашао двије године раније, у издању ВИЗ-а. Вађење појединости одагле, био ми је главни извор података за прву скицу. Кад ми је Лепа Марјановић, тада секретарица Удружења књижевника Србије, која ми је куцала те списе, предала рукопис, он је износио близу седам стотина страница. И то је био само мозаик, количина. Услиједили су разговори са појединим саборцима, командантима, комесарима. У настајању те књиге тако су се "уисетили" многи од оних који су својим животом учрпавали пут Бригаде по црногорским и босанско-херцеговачким врлетима: од Радована Вукановића, Божа Божовића, Данила Лекића,

Јагоша Жарића, Живка Живковића, Влада Ковачевића до Микице Реновчевића и Лоле Вујошевића и још пуназине. Али је још била од мене далеко тада Прва моја пролетерска. Још се скривала између података, како се дешава и биографски лик, као вода кроз решето, да побегне.

Стајао сам пред тим "бетоном", потпуно беспомоћан. Сваки покушај оживљавања завршио се лажном радљивошћу, редиговањем, премјештањем, скраћивањем појединих мјеста. Рукопис ме пратио и на мору. Стеван Раичковић направио је на мој рачун шалу. Слушајући ме у Херцег-Новом како помињем у причању - "цијеђење", једнога дана добаца: "Циједиш ти, брајко, више гаћице од мора, него воду из текста."

Неколико пута сам у мислима одустајао од посла. И не само у мислима, Сеферовић би се правио да ме није чуо, или би ме храбрио: "Полако, стрпи се, можеш ти то."

Невоља је била и у томе што се, по неписаном правилу, тада није могло писати у првом лицу једине. Сматрало се то - индивидуализмом, нескромношћу; а у трећем лицу, све ствари се некако удаље, изгубе непосредност у тим премишљањима. Вратио сам се оним почетним страницама рукописа. Како би било да од њих направим фабулу личног виђења рата, и да то као нит продјенем кроз догађаје који би од тога можда живнули и потекли природно, како је одиста и било. Када се са тим Менсур сложио, посао је кренуо, чак и весело. Сама идеја о новој организацији, скратила је рукопис за око двије стотине страница.

И док сам ја ужурбано спремао рукопис и оно у "цријевима" од по неколико шлајфни давао на куцање, појави се нова, готово непробојна препрека, политичка ситуација код нас. Било је то уочи наше бурне седмдесет прве године. То, што бих чуо на радио-пријемнику, кад бих га укључио за дневне вијести, тешко сам могао да сложим са оним што сам писао. Било је то после упада трупа Варшавског пакта у Чехословачку, фамозне Десете сједнице ЦК Хрватске, Студентских демонстрација у Београду, загребачке Резолуције о хрватском језику и београдског Предлога за размишљање. Чинило ми се да ми при исписивању свакога рјетка на руку стаје и гњечи је свом тежином - ђон либералске "демократије".

Шта да чиним у несаницама? Желио сам да поштедим уредника тих брига. Поготово што сам имао из саме бригаде ратне другове и познанике и под генералским еполетама. Једноме од њих обратио се за савјет. Тражио сам, телефоном, да се нађемо, хитно је. У нервозној шетњи по Калемегдану, питао сам га: како рећи истину о нашем рату, кад у овом тренутку свако помињање Црвене армије, Тита, Стаљина, пролетерских бригада, антифашистичке борбе, изазива хистерију код

либерала који су освојили били готово сва мјеста у идеологији и штампима.

Потраја убрзано корачање ћутке, док није проговорио. Рекао је: "Пиши истину!" Рекао је то одлучно. И додао: "Али, истину!" Као да се обезбјеђује! За мене је то ћутање у ком се "кувао" одговор, било најтеже: значи, истина је и у њему доведена на "поклеку". Морао је, двије деценије послије побједе над фашизмом, у тој паузи да прибира храброст да би ми рекао: "Пиши истину!"

Политичка клима се тих дана код нас усред љета лако спуштала испод нуле, а и загријавала до кључања, као и сада. Ипак, наишло је олакшање, још је био жив онај који је усијавао и хладио.

Рукопис је добио позитивне рецензије, а и корисне примједбе. Кад сам се спремао да га још једном "протурим кроз машину", Менсур се побуни: "Ти ћеш све то сад да претуриш и поквариш!" И посла рукопис на слагање. Знао сам зашто: припремала се прослава Тридесетогодишњица строја у Рудом. Чуло се да ће и врховни командант доћи на прославу. Менсур је желио да књига изађе за прославу. И изишла је у стању са којим аутор још није био задовољан. Но, и таква каква се појавила, заслуга је велика уредника те вриједне библиотеке, сада пукловника у пензији - Менсура Сеферовића.

*
*   *
*

Кад сам се сабрао, констатовао сам поражавајуће резултате "искуства": да сам годину дана дуже књигу о бригади писао него што саму њој ратовао, и да је, што се тиче "мисаоних" напора, било много лакше ратовати него истину изрећи о том нашем ратовању. Толико су се прилике око нас у међувремену биле изокренуле.

И ове двије приче личе по мало на факсимил рукописа, на она жврљања која се читалаца не тичу. Но, и то је, чини ми се, искуство. Као што кретање у физици подразумијева савладавање отпора, и у духовном кретању сретамо исту појаву, али тамо – никад довољно предвидљиву у облицима и у степену грубости...

НИШТА НИЈЕ БИЛО УЗАЛУД*

Збрка појмова, која код нас одавно хара умовима, избрисала је и способности разликовања идеала и њихових носилаца. Ти идеали су сјарији и од Сумера и од Сјаршака. Оно што је од "шљемена" срушено, сада се обнавља од основе.

Постоје ствараоци, чија имена свједоче о дугим периодима живота и развоја. Међу њима има и оних чије је перо свједочило и о великим прекретницама какве су се код нас дешавале 1941, 1945, 1948... и какве се дешавају и данас. Нашем саговорнику академику Радоњи Вешовићу судбина је додијелила баш такво вријеме - и дуго и са много прекретница. Перо овог књижевника имало је, дакле, посла и могућности и да свједочи и да утиче. И свједочио је Вешовић од предвечерја великог рата и сурових ратних истина до наших оскудица и времена у којима се мора много дати за будућност. Његове странице забиљежиле су полет једне генерације и вјере у невиђене могућности мијењања свијета. У њима су записани идеали једнога пјесника и једне генерације. Вријеме је отишло другим путем, а наш пјесник стоји на своме. Он вјерује својим идеалима и не напушта своје саборце. Он истрајава и пише поезију досљедности, започету у младим данима и времену великих раскршћа.

"Крах идеала" и дугогодишње дејство посљедица тога краха са чим су Вас суочили? Може ли се рећи да је све било "ирушом по води"?

- Осјећам се припадником генерације која је остварила устанички подвиг пркоса и наде 1941. године, изједначила ријеч и дјело, сматрала се одговорнијом за независност државе од ондашње владе и војске, испунила термопилски, цезарски сажето обећање - Смрт фашизму - Слобода народу! - обећање, које је, у оним приликама, звучало као највиши императив из Његошевог стиха: "Нека буде што бити не може".

Тек измјерен висом те побједи, и њиме освијетљен, видљив је тај крах, "карактер" дубина и обим трагедије која нас је задесила, понајвише њена неприродност. Ако смо априлски слом бивше, крунске, Југославије назвали срамном издајом, не би ли ту умјесто ријечи "крах" боље пристајала капитулација?

* Интервју са Вером Гавриловић, Побједа, 3. 01. 1995.

Ваше питање покреће тему гигантског значаја и обима - не само за моју генерацију већ и за онеспособљавање читавог низа генерација у међувремену. До те мјере да млади не препознају још опасности од повампирења остатка окупације - ни колико они јарићи из народне басне - "мекетање" вука... Привиђа ми се свашта, па и сабласно крупна контура такозване "Трилатерале", свјетске владе у сјенци, неупоредиво моћније варијанте антикомунистичког пакта из 1936. године. Заклоњена ћутањем свјетске штампе и дипломатије, та влада преко својих моћних веза покреће и усмјерава збивања из којих се све јасније назиру пријетећи обриси још једног "Новог поретка".

Срећом, само помињање педесетогодишњице побједице над фашизмом, чије је обиљежавање већ почело, буди нас да боље схватимо чудну, ја бих рекао недоличну природу нашег краха. Какав је то "крах" кад се све то окончало на Четрнаестом конгресу; ко нас је препустио онаквим људима?

Збрка појмова, која код нас одавно хара умовима, избрисала је и способност разликовања идеала и њихових носилаца. Ти идеали су старији и од Сумера и од Спартака. Разочарани у неке "високе главе", идеали их напуштају, селе се, траже и налазе неке много боље, млађе умове и срца, захватају много дубље слојеве народне свијести и воље. Оно што је од "шљемена" срушено, сада се обнавља од основе, чему нам толико примјера око нас и код нас свједочи. Ипак, ништа није било, како рекосте - "прутом по води", најмање књига Михаила Лалића, под тим насловом, а на ову тему, чије је прво издање у Београду просто разграбљено.

Ништа није било узалудно. Зато што у свему дјелује један мање познати закон неминовности - дијалектика жртава. Попут експлозије, оне имају критичну количину - "кад народу догори до ноката" долази до експлозије, до бурног сједињавања новорођених снага.

Посљедице тога "краха" су такве да све мање радују "мислеће људе" који су пожурили да се томе обрадују. Читав тај "комунизам" био је и чувар "здравља" капитализма, особито америчког. Плашећи "црвеном Бабарогом" свијет, Ујка Сам га је од Јапана до Ламанша претворио у сопствену полуколонију.

Да су у праву људи забринуте због ланчаних посљедица тога "краха" потврђују нека ранија рушења империја. Никад се не зна шта ће се из тих рушевина родити и која ће царства оне за собом повући. Својим падом "поражени" понекад остваре оно што нијесу успјели својом "крутом" усправношћу. Тако је безбројним поразима, и стрпљењем у страдању, и хришћанство побииједило.

Једно овако чудо "краха" Маркс је прије 140 година, у "Осамнаестом бримеру Луја Бонапарте", описао сљедећим ријечима.

"Цијели један народ који вјерује да је револуцијом дао себи снагу убрзаног кретања, налази се одједном враћен у минулу епоху. А да не

би било никакве сумње о повратку на старо, поново устају стари да-туми, старо рачунање времена, стара имена, стари едикти, за које је изгледало да су одавно иструнули".

Кад се нешто руши, па се зна у име чега се руши, онда је лакше. Јасно је свакоме куд се кренуло и на шта ће то да личи. Али, ово је нешто сасвим друго, ово је - удар на здрав разум: рушисе поредак на који јесмо ронцали, али који је слика раја при кошмару и међусобном покољу. А шта се враћа? Враћа се нешто што смо, и прије онога рата, знали као - тешко, једва издржљиво стање.

Шта пак наилази? Наилазе остварења из маште: аутоматика, електроника, биоинжињерство, фабрике без радника и - организовани криминал снабђевен свим тим "богостојама". За тај живот који обећава богатство из бајки и пријети ужасима какви се сретају само у бајкама, ко припрема свијет, ко га штити?

Каква је разлика између раја који је био тема Ваших дјела и овог данас?

- Паралелама и аналогјама, одвајкад, људи се служе да саберу искуства, поготово у овом преломном загонетном тренутку. Завршетак вијека и миленијума сучељава човјечанство, поготово нас Југословене, са многим неизвјесностима. Поменута поређења су и механизам самоодбране који готово аутоматски ступа у дејство. Ради се о "понављању историје", и то са елементима фарсе и трагедије; фарсе, кад се ради о односу бивших побједника и бивших повампирених "пораженика"; трагедија је братоубилачки рат који је то "понављање" донијело, а и спорост - можда и нежеља и немоћ њених "аутора" да убрзају катарзични завршетак - очишћење.

Разлику између овог и оног "мог" знам како да изразим. Прво, постојали су онда партизани, јединице НОВ као моћна негација окупатора, његових слугу и братоубилачког рата који је однио преко милион жртава... Овдје се понавља братоубилачки рат али без директног упада страних завојевача, али и без интегришућих снага какве су биле наше јединице и њихова хуманистичка идеологија. Те се снаге рађају врло споро, али су, по мени, једина нада у повратак трајног мира и нормалног "дисања".

Да ли имате визију Југославије?

- Наравно. С том визијом су у мени нераздвојно повезани главни појмови о нормалном животу и хуманизованим односима. И та будућа је могућа, по мени, само као искрена добровољност... незамислива је без социјализма.

Каква је улога њисаца?

- Писци су двоструко "присутни". Свјedoци су својим књижевним дјелима и учесници као личности. Зато су, што се тиче "заслуга", изложени могућим и похвалама и осудама. Неразликовање ствари и појава и ту замагљује "линије" појмова, водећи ка духовном сљепилу: мора се "ићи" на примјере.

Познато лишење грађанских права Боре Станковића послије Првог свјетског рата, једно је такво "одмјеравање заслуга". "Лако је теби да потписујеш такве изјаве, ти дуваш у дипле; али како то да потпишем ја који предајем етику на универзитету?" - одговорио је наш познати јелинист и философ Милош Ђурић београдском композитору који му је поднио на потпис проглас окупацијске власти против партизана. Неки писци, глумци, људи из културе и просвјете који су се бламирали радом под окупацијом, јавно су суђени послије ослобођења. По логици најелементарнијег разликовања "ствари" није то поштедјело ни Езру Паунда, ни Кнута Хамсуна, па ни Црњанског и Дучића.

Но, поменути на почетку "крах идеала" и дугогодишња дејства посљедица тога краха на наше опште па и на књижевне токове, изазвавши "провалу" прошлости, суочио нас је са једном појавом, по својој парадоксалности, непознатом у скорашњој историји културе: са рехабилитацијама компромитованих и осуђених због служења окупатору, а мање значајних књижевних имена и дјела.

То је утолико нападније што је праћено правим хајкама не само на најпознатије писце и дјела настала на тему НОР већ и на појмове хуманости који су од тог дијела нашег наслеђа нераздвојни. Рушење споменика ратним херојима, писцима, подизање споменика озлоглашеним квислинзима, илустрација су те хајке, као и ужасни споменици "етничког чишћења". И квислиншка философија враћа се на сцену, у прози, у стиху. Чак продубљена до "апсолута": "лако се борити са оружјем", гласи њена "теза", "херојство је прихватити жиг издаје да би, помажући освајачу, спасавао свој народ". А то "спасавање" се практично сводило на окупљање грађана за стрелишта и на прављење спискова за гасне коморе, за логоре, за "Брезе", за фабрике смрти.

И код нас у Црној Гори се та хајка размахала... Као што видите, разни су писци и разна учествовања. Питам се и ја: ко ће ту и како да одмјери све те и друге "заслуге"?

Можеће ли као аутор истаћи једну цртицу, једну нишу која сјаја сва ваиа дјела?

- Мислим да је то непредавање злу и пуна свијест о непропадљивости идеје научног социјализма, тог неисцрпног извора поезије, то јест стваралачке хуманизације живота.

---

*Кроз Ваше стишкове, ња и дјела, њровлачи се људска њуџа и оњњор.
Да ли је њо њесимизам или сјења, или нењњо њређе?*

- Има ту помало од свега, највише једног, чини ми се, "песимистичког оптимизма" и сјетне чежње да не заборавимо куд се кренуло и да не престанемо да настајемо - у себи...

